

Sociòleg, polític i economista

Ralf Dahrendorf

Vuit comentaris sobre el populisme*

La complexitat del populisme –o més ben dit, dels populismes– i algunes de les dificultats existents en relació amb la seva identificació el converteixen en un fenomen difícil de definir en tota la seva amplitud. L'objectiu d'aquest article en forma de vuit comentaris breus és intentar entendre l'autèntica naturalesa i el perquè real dels populismes, molt presents en la història política al llarg de tot el segle xx, posant-ne de manifest algunes contradiccions, aïllant al màxim les seves característiques i variables més pròpies i distintives, i posant damunt la taula algunes de les confusions més esteses a l'hora d'aproximar-s'hi.

1

La dificultat comença ja amb el concepte de *populisme*, segons el qual no és correcte recórrer al poble. En qualsevol cas, *populisme* és un terme pejoratiu. No és el poble el sobirà que legitima la democràcia? La sospita no es pot evitar tan fàcilment: el que per a uns és populisme, per a altres és democràcia, i viceversa.

Estem completament d'acord si un polític diu que discutirà una qüestió important amb la gent, sigui la guerra de l'Iraq o l'adhesió a l'euro. Per això organitza una sèrie de reunions on vol exposar el seu punt de vista i discutir-lo. Encara avui recordem com el primer ministre anglès Glads-

* Publicat a *Trànsit* 25 (2003). Traducció de l'alemany

tone maltractava els seus votants amb ponències interminables sobre la injustícia que s'estava produint a la llunyana Bulgària, tot amb l'objectiu de justificar la intervenció britànica. Això estava bé, era democràcia pura. O potser hi havia també una dosi de populisme?

Amb el que no estem d'acord és amb el fet que algú, aplicant tots els recursos de la retòrica, mogui una gran massa cap a reaccions violentes. No ha de ser obligatòriament la pregunta «retòrica» de Goebbels «Voleu la guerra total?»; amb només la presentació tendenciosa d'un acte violent n'hi ha prou. Aviat es genera un clima que pot conduir a un pogrom. S'instiga el «poble». Llavors parlem de demagògia, i la demagògia té un ampli ventall de mètodes.

No sempre és fàcil definir els límits entre els dos punts: la democràcia i el populisme, el debat electoral i la demagògia, la discussió i la seducció. Per tant, s'ha d'anar amb compte a l'hora d'emprar aquests termes. L'al·legació del populisme pot ser per si mateixa populista, un complement demagògic als arguments.

2

El populisme també deriva ràpidament en «populisme de dreta». De fet, aquest terme fa referència en la majoria de casos a la permanent efervescència de noves organitzacions de la dreta política. Pensem en Haider, Le Pen, Schill, i potser també en Möllemann. Encara que també aquí haurem d'anar amb compte, simplement perquè alguns dels populistes amb més èxit no són fàcils de classificar. És ben segur que Pim Fortuyn, el polític assassinat a Holanda, no era simplement «un de dretes».

El motiu pel qual el populisme i les dretes polítiques s'inclouen sovint en el mateix sac és perquè els temes en què sorgeix el populisme demagògic acostumen a ser els clàssics temes de la dreta. Avui dia, aquests temes són, sobretot, dos: la llei i l'ordre, i tota la problemàtica dels asilats i immigrants i el seu tractament als estats democràtics.

Els dos temes inclouen una lliçó que contribueix a explicar els èxits dels populistes: és sobretot la por a tocar-los que tenen liberals i militants d'esquerra el que els ha fet explosius. Els poc escrupolosos també en poden treure profit precisament perquè els liberals i els esquerrans intenten evitar-los, aquests temes. D'aquesta manera, la «llei i l'ordre» s'han convertit en

un concepte polític de dreta, i s'ha establert la impressió que els liberals i els esquerrans accepten la il·legalitat i el desordre sense immutar-se.

Aquest fet inclou ja una resposta. Un dels punts forts del *New Labour* (nou laborisme) era l'intent, almenys, d'arrabassar als dretans aquest tema tan delicat. «Tough on crime, tough on the causes of crime» va ser un bon eslògan: és evident que s'han de penalitzar les infraccions, però és igualment important lluitar contra les causes de la pobresa i l'exclusió social. També

No sempre és fàcil definir els límits entre els dos punts: la democràcia i el populisme, el debat electoral i la demagògia, la discussió i la seducció

en el cas de la immigració hi ha tendències semblants. És legítim diferenciar entre asilats de Zimbabwe i de Sud-àfrica. Els uns fugen d'un règim homicida, mentre que els altres fugen d'un règim constitucional. També és necessari plantejar la pregunta de quanta immigració poden suportar les comunitats sense que arribin a perdre totes les qualitats que les feien atractives als mateixos immigrants.

Tampoc no és necessari cedir la delicada agenda del debat públic a aquells que la volen capitalitzar per fer demagògia. D'altra banda, és igualment innegable que les respostes de liberals i esquerrans a qüestions com la llei i l'ordre, o la immigració, són satisfactòries només en part. El *New Labour* demostra que en la pràctica és més fàcil actuar de forma contundent contra els delinqüents que lluitar contra les causes de la delinqüència. Aquí es requereix per part dels actors una dosi de lucidesa i integritat que molt pocs reuneixen.

3

En aquest sentit, hi ajuda probablement el fet que els populistes són clarament incapaços de governar. L'avantatge que durant la campanya electoral mantenen aquests davant els demòcrates el perden tan aviat com la seva victòria els porta a la cartera ministerial. Els darrers anys n'hi ha hagut prou exemples: la Lliga de Bossi a Itàlia, el Partit Liberal Austríac (l'FPÖ), el partit holandès de Fortuyn o el jutge Schill a Hamburg. Tots ells han fracassat estrepitosament quan se'ls ha desafiat a posar en pràctica les seves paraules.

En part, tot plegat és una qüestió de personalitat. Sovint els caps del populisme de dreta són figures misterioses que no arriben gaire lluny en

partits «normals». Es tracta de figures marginals amb una atracció poc ortodoxa, i si tenen vots és precisament perquè són diferents.

A més a més, aquesta mena de populistes no aconsegueixen crear al seu voltant cap organització sòlida. El seus partits són estructures amb poca consistència, plenes d'altres ambiciosos figures marginals, sense nucli programàtic i sense disciplina organitzativa. En aquests partits és on es demostra en certa mesura per a què serveixen al capdavant els partits polítics.

Amb aquesta participació en el govern dels populistes es demostra sobretot que el seu atractiu no apunta en absolut cap a l'acció. Els grups populistes són grups de protesta. És probable que això soni més inofensiu del que ho és realment. Sempre hi ha la possibilitat que aquests caps i agrupacions atreguin tants vots que puguin arribar a governar no només en coalició, sinó també en solitari. Aleshores no es posarà en pràctica un programa de reforma, sinó que més aviat consolidaran el seu poder. Comparant-ho amb un cas igualment innocent, tenim per exemple el govern de Berlusconi, que ha fet servir el seu poder per modificar el sistema jurídic en benefici propi. En el cas més extrem es pot arribar a una llei com la llei alemanya de Capacitació de 1933, amb totes les seves conseqüències. En aquest sentit, la incapacitat dels populistes per governar és en si mateixa un perill.

Els populistes són clarament incapaços de governar

4

No tots els temes relacionats amb l'acció populista resideixen normalment en la dreta. Tenint en compte el que se sol descriure com *globalització*, hi ha també el que podria considerar-se *populisme d'esquerra*. Un exemple d'això és Oskar Lafontaine, del partit socialdemòcrata alemany SPD, el qual, a més, és evident que no estava en condicions de governar fora del seu estat assistencial situat a la vora del riu Saar. El retorn dels partits d'esquerra marcadament anticapitalistes als països escandinaus i als Països Baixos entra en el mateix capítol.

En aquest cas també es pot afirmar que hi va haver un tema que els partits tradicionals no van incloure, o almenys no el van incloure com calia, en l'agenda del debat polític. La resposta dels neoliberals als reptes dels mercats globals la van interpretar malament com una promoció del capitalisme sense regles ni límits. També han oblidat que és possible anteposar

la llibertat a la igualtat, encara que no s'ha d'oblidar que tots els ciutadans han d'estar al mateix nivell quant als drets bàsics de participació. Els mercats són sempre sistemes de regles. No s'ha de permetre mai que ningú retalli les oportunitats bàsiques dels altres; els privilegis i la competència de mercat són incompatibles.

5

El populisme és senzill, la democràcia és complexa: aquest és en última instància el tret diferenciador més important entre les dues formes de relació amb el poble. S'ha de concretar encara més. El populisme té relació amb un intent conscient de simplificació dels problemes. Aquí és on radica

Sovint els caps del populisme de dreta són figures misterioses que no arriben gaire lluny en partits «normals»

el seu atractiu i la clau del seu èxit. Que la delinqüència s'escampa massa de pressa? Llavors hem d'actuar amb més contundència. Que vénen massa asilats al nostre país? Llavors els hem de tallar el pas. Que el capitalisme global ens empobreix? Llavors haurem de tallar les ales als seus protagonistes. Tan senzill com això.

En realitat, però, això no és tan senzill. Quan els populistes governen, ho noten. Llavors s'atabalen davant la complexitat. Prenen un parell de decisions simbòliques, com el reforçament de la policia i la presó per als immigrants il·legals, o pronuncien un discurs a Porto Alegre i no a Davos; i això no ho és tot. El devessall de problemes hi continua, un brosegar sense sendera, una tasca per a representants més forts que no pas els demagogs.

Aprendre a viure amb les complicacions és potser la tasca més important de la formació política democràtica. En les democràcies madures, els electors saben que no tots els somnis dels polítics poder fer-se realitat. Escolten amb una certa dosi d'escepticisme que el govern reduirà a la meitat el nombre d'asilats fins al setembre, i que la primavera vinent la delinqüència als carrers es reduirà en un 20%. Estan convençuts que la pobresa al tercer món és una causa de conflictes i saben amb certesa que no es podrà eradicar en una única legislatura. La vida és realment complicada i l'únic realista que podem esperar és fer els passos correctes en la direcció oportuna.

Per als polítics no populistes això suposa una tasca molt complexa. Hauran d'evitar les simplificacions més evidents i fer intel·ligible la complexitat de

les coses. Aquesta era, per cert, la gràcia del discurs de Gladstone sobre la llunyana Bulgària. És també el que el president Bush i el primer ministre Blair van aprendre amb prou feines durant les llargues discussions prèvies a la guerra de l'Iraq. La principal tasca dels dirigents polítics democràtics és fer entenedores les relacions complicades.

6

Si des d'aquest panorama fem un cop d'ull a les institucions, el primer que se'ns vindrà a la ment serà l'eina del referèndum. Ens referim sobretot a les votacions populars amb efectes vinculants. Es podria dir que són un possible instrument de la democràcia enfront del populisme. O serà ben bé el contrari, és a dir, un instrument populista contra la democràcia?

També aquest tema –així és el món!– és complex i no permet respostes senzilles. Hom pensa, per exemple, en el cas especial de Suïssa. És un cas especial sobretot en la mesura en què no és només una democràcia referendària, sinó que també coneix una tradició de debats públics previs a les votacions populars que no té parangó. Un percentatge considerable dels votants, potser un 20%, participa en aquests debats d'una forma o una altra. Això no exclou les consignes populistes (en l'actualitat, les de Blocher, el polític del Partit Popular Suís), encara que en limita l'impacte. No obstant això, s'hauria de dubtar si la decisió de no entrar en el territori econòmic europeu, és a dir, la lleugera vinculació contractual amb la UE, no té d'alguna manera motius objectius. No podria ser que l'instrument del referèndum no era adient per a aquesta decisió?

Aquestes mateixes preguntes es plantegen amb més intensitat en països més grans sense tradicions similars. Quan a la Gran Bretanya es vota sobre l'adhesió a l'euro, llavors es parla de qualsevol cosa (de la popularitat del govern, de les suposades aspiracions de domini dels alemanys, de la conservació de les tradicions nacionals, etc.), de tot llevat dels efectes directes de la unió monetària. De fet es produeix una situació que presenta una autèntica invitació al populisme.

És possible que sigui necessari desenvolupar una teoria política del referèndum que limiti aquest instrument a determinats temes d'interès absolutament general. La demanda de referèndums nacionals, cada vegada

El populisme té relació amb un intent conscient de simplificació dels problemes

més freqüent i periòdica als països grans, té més aviat un caire populista i no pas democràtic.

7

Aquests comentaris sobre el populisme i la democràcia continuarien sent difusos si no parléssim finalment d'una institució que representa el veritable escut protector de la democràcia davant del populisme, és a dir, el parlament. El populisme és per si mateix antiparlamentari, encara que faci servir les eleccions parlamentàries com a palanca per arribar al poder. Per tant, l'èxit dels moviments populistes és també una prova de les febleses dels parlaments. La democràcia parlamentària i, per tant, representativa, és el mitjà per traduir un clima de decisions imperants en decisions concretes i realistes. En els casos en què això es compleix, no hi queda lloc per als grans simplificadors. Són i seran el que es mereixen: grans simplificadors

Aprendre a viure amb les complicacions és potser la tasca més important de la formació política democràtica

que no fan altra cosa que llençar les seves diatribes els diumenges al matí a l'Speakers' Corner (el racó de l'orador) de Hyde Park, a Londres.

El parlament aporta bàsicament tres coses: és un lloc per al debat minuciós de qüestions diverses, un lloc per a la conversió dels debats en decisions i, sobretot, un lloc on tot això es produeix no de manera espontània, sinó amb una continuïtat al llarg del temps. El parlament tradueix votacions puntuals en decisions duradores. Això implica ja una funció antipopulista. Al cap i a la fi, el parlament està, per definició, del costat de la democràcia.

Ara bé, aquests comentaris són molt simplistes. Els parlaments han aprofitat sempre aquesta tasca d'una forma parcial, i sovint incompleta. De vegades també ells cauen en temptacions igualment populistes: la mateixa Cambra dels Lords britànica va contribuir a promulgar en el termini de pocs dies un munt de lleis antiterroristes. Mentrestant, avui dia la feblesa dels parlaments ha adquirit dimensions molt més serioses. Pertot arreu l'executiu ha trobat formes d'evitar les feixugues demores i obstacles a la seva llibertat d'actuació al parlament. Normalment està relacionat amb una apellació directa al «poble», en la majoria de casos personificat en televidents i sobretot consumidors. El mateix autoritarisme latent de les

democràcies modernes és una tendència que promou el populisme.

Això és un tema molt ampli i molt important al qual caldria dedicar un tractat específic. No obstant això, afegirem en aquest punt que detenir el procés de desvirtuació de les formes parlamentàries i democràtiques, i recuperar forces, és avui dia un dels desideratums més importants d'una política de la llibertat.

8

Els parlaments existeixen als estats nacionals i als territoris que els componen, com els estats federats i els municipis. En conseqüència, aquests espais, en els quals es prenen actualment decisions polítiques, s'han tornat difusos. No sense motiu es parla cada dia més de *governance* en lloc de *government*. Ens governen sense que puguem assenyalar amb el dit qui ens està governant. La difusió del poder s'estén des de l'àmbit global fins al local.

Això significa que en molts llocs s'han format buits institucionals, espais per als quals no tenim cap institució democràtica. Són llocs on prospera el bacil del populisme. Sobretot hi ha un gran buit general entre ciutadans i poderosos. No és només un buit de confiança i participació, sinó també un buit d'informació i de coneixement. Aquest buit convida a teories conspiradores de tot tipus, amb les quals tant els agrada jugar als populistes. Convida a solucions universals que formen part de la caixa d'eines dels populistes. En aquest sentit és un gran perill, i pel que sembla, a llarg termini, ho és per a la llibertat. Es tracta no només d'un dèficit democràtic que és possible neutralitzar, sinó també d'un buit democràtic per al qual encara falta el material de farciment. El que no falta mai als demòcrates són tasques.

El populisme és per si mateix antiparlamentari, encara que faci servir les eleccions parlamentàries com a palanca per arribar al poder